

Met piekaantallen van soms meer dan 35.000 exemplaren is de Kleine rietgans (*Anser brachyrhynchus*) één van de talrijkste overwinterende ganzensoorten in Vlaanderen (foto: Glenn Vermeersch).

Aantallen en trends van overwinterende ganzen in Vlaanderen

Koen Devos & Eckhart Kuijken

Voor verschillende ganzensoorten vormen de Vlaamse ganzengebieden de zuidgrens van het winterareaal op het Europese continent en dus ook het eindpunt van een lange trektocht. Het gaat in de eerste plaats om Kleine rietganzen die op Spitsbergen broeden en Kolganzen met een Russisch-Siberische herkomst. Vooral voor de Kleine rietgans heeft Vlaanderen in de loop van de laatste tientallen jaren een belangrijke internationale verantwoordelijkheid gekregen. In dit artikel belichten we kort het belang van Vlaanderen voor overwinterende ganzen, met ruime aandacht voor de trends die zich de voorbije decennia hebben voorgedaan. De klemtoon ligt op de wilde ganzensoorten, maar ook de verwilderde populaties van niet-inheemse soorten komen kort aan bod.

Ganzentellingen

Om het belang van Vlaanderen voor overwinterende ganzen te kunnen bepalen is betrouwbare en recente informatie over aantallen, verspreiding en trends een noodzaak. Hiervoor kunnen we beroep doen op de resultaten van duizenden gestandaardiseerde tellingen, met onder meer een telreeks van 50 opeenvolgende winters in de Oostkustpolders (Kuijken et al., 2005). Het is echter pas vanaf begin

jaren 1990 dat ganzentellingen in verschillende regio's op elkaar afgestemd worden en op die manier een betere analyse op Vlaams niveau mogelijk maken (Devos et al., 2005). In dit artikel ligt de klemtoon bijgevolg ook op de ontwikkeling van aantallen en verspreiding vanaf 1990. Tegenwoordig worden alle ganzensoorten maandelijks geteld tijdens het winterhalfjaar (telkens in een vast weekend in de periode oktober-maart), als onderdeel van

het project 'Watervogeltellingen Vlaanderen'. De coördinatie van deze tellingen berust bij het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek in samenwerking met Natuurpunt.studie. De tellingen zelf worden in belangrijke mate uitgevoerd door ervaren vrijwilligers.

De telbedekking van de traditionele ganzengebieden is zeer goed en hiaten zijn er (bijna) niet. Bij exoten -die in belangrijke mate buiten de traditionele telgebieden voorkomen- ligt dit anders. Om die reden werden voor Canadese gans in een aantal winters enkele soortgerichte tellingen verricht (project 'Honker') die een beter beeld gaven van de status van de soort (Anselin & Devos, 2005).

Gezien de grote volledigheid van de tellingen is er nauwelijks een probleem wat betreft de vergelijkbaarheid van verschillende winters. De getelde absolute aantallen geven bijgevolg een goed beeld van de werkelijke aantalsveranderingen. Alleen bij de Grauwe gans en in mindere mate Brandgans dient rekening gehouden te worden met deels onvolledige gegevens in de periode 1990/91 tot 1998/99. Bij de trendberekeningen werden dergelijke hiaten (< 3% van het totaal aantal telgegevens) ingevuld met 'bijschattingen' op basis van beschikbare telgegevens buiten het telweekend.

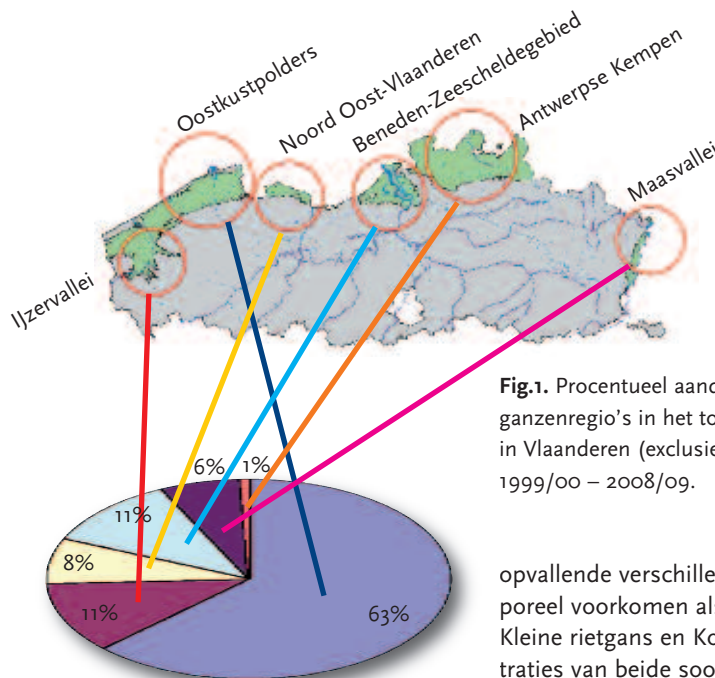
Voorkeur voor polders en riviervalleien

Het aanbod aan geschikte pleisterplaatsen voor wilde ganzen in Vlaanderen is hoofdzakelijk beperkt tot de polderregio's. De polders langs de kust en Schelde hebben gezamenlijk een oppervlakte van 115.000 ha of ca 8,5 % van Vlaanderen (en 4% van België). Vooral de zogenaamde 'Oostkustpolders' tussen Oostende en Knokke hebben zich ontwikkeld tot een ganzengebied met internationale allures. Beschouwd over de tien laatste winters is dit gebied goed voor gemiddeld 63% van het totaal aantal doorgebrachte gansdagen in Vlaanderen (fig. 1). Het aandeel van de andere regio's is aanzienlijk kleiner. De kleinere Scheldepolders in het noorden van de provincie Oost-Vlaanderen en langs de Beneden Zeeschelde maken onderdeel uit van grotere, grensoverschrijdende pleisterplaatsen in Zeeuws-Vlaanderen. Buiten de polderregio's zijn nog enkele duizenden ha geschikte biotopen beschikbaar in riviervalleien (vnl. langs de Maas) en op de Kempische zandgronden (ook hier vaak aansluitend met Nederlandse pleisterplaatsen).

Wallonië telt nauwelijks geschikte ganzenbiotopen. Wilde ganzen komen er slechts in zeer kleine aantallen voor (met occasioneel kortstondig grotere groepen in grensgebied Maasvallei), terwijl niet-inheemse soorten ook hier een sterke opmars kennen. De verspreiding over de verschillende ganzenregio's varieert aanzienlijk van soort tot soort. De Kleine rietgans heeft een opvallend klein verspreidingsgebied dat bijna volledig beperkt is tot de Oostkustpolders. Binnen dit overwinteringsgebied heeft de soort haar areaal in de loop van de voorbije decennia sterk uitgebreid, maar de sprong naar andere gebieden en regio's is nooit gemaakt.

Kolganzen daarentegen komen tegenwoordig in alle Vlaamse ganzenregio's voor. De IJzer- en Maasvallei (en in mindere mate de Antwerpse Kempen) zijn evenwel slechts vrij recent tot traditionele pleisterplaatsen uitgegroeid.

Het zwaartepunt van de verspreiding van Grauwe gans ligt in de polders en schorren langs de Beneden-Zeeschelde ten noorden van Antwerpen die aansluiten op het Verdrongen Land van Saeftinghe, het belangrijkste overwinteringsgebied in Nederland. Rietganzen hebben een voorkeur voor de polders in Noord Oost-Vlaanderen, de Maasvallei en in toenemende mate voor de Kempen.

Fig.1. Procentueel aandeel van de verschillende ganzenregio's in het totaal aantal gansdagen in Vlaanderen (exclusief exoten), periode 1999/00 – 2008/09.

De grootste aantallen Brandganzen worden vastgesteld in de Oostkustpolders en de Maasvallei.

Verwilderde ganzensoorten hebben over het algemeen een merkelijk ruimer verspreidingsgebied (met inbegrip van meer verstedelijkte regio's in het binnenland).

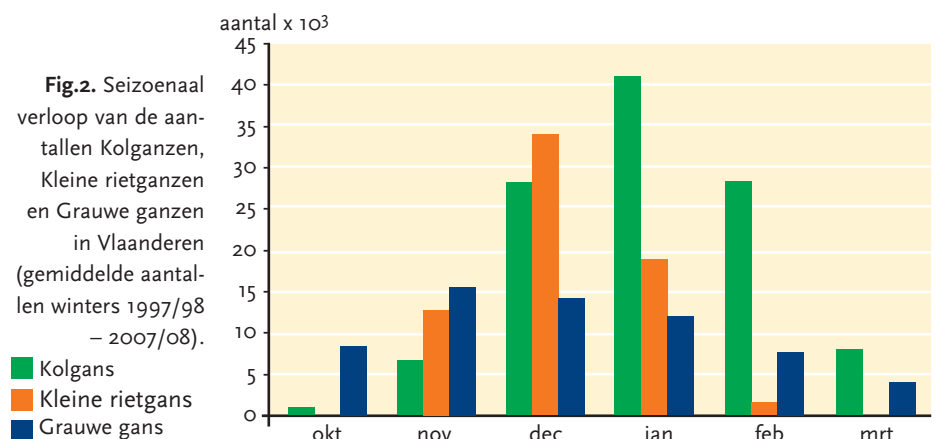
Aantallen stabiliseren

De jarenlange ganztellingen geven een goed inzicht in de aantalsontwikkeling doorheen het seizoen en over de jaren. Gezien de zuidelijke ligging op de trekroute komen wilde ganzen slechts vrij laat aan op de Vlaamse pleisterplaatsen. De eerste Kolganzen en Kleine rietganzen verschijnen doorgaans pas vanaf midden oktober (fig. 2). Op dat ogenblik zijn wel al vele duizenden Grauwe ganzen aanwezig, maar het betreft hier wellicht in grote mate lokale populaties die slechts korte trekbewegingen maken. Het aantal Grauwe ganzen piekt vaak reeds in november. Bij Kleine rietgans en Kolgans worden de maxima respectievelijk in december en januari bereikt. Ook Kuijken & Verscheure (2008) stelden in de Oostkustpolders

opvallende verschillen vast in zowel temporeel voorkomen als verspreiding van Kleine rietgans en Kolgans. Grote concentraties van beide soorten lijken elkaar op die manier te ontwijken. In hoeverre het vermijden van competitie hierin een rol speelt, is nog niet helemaal duidelijk. Sinds de ontdekking van een kleine groep overwinterende ganzen in 1958 nabij Damme heeft zich in Vlaanderen een opmerkelijke toename van zowel aantallen als verspreidingsareaal voorgedaan. Die gebeurde in verschillende fasen. Tot eind jaren 1970 bleven zowel de aantallen ganzen als het verspreidingsareaal in Vlaanderen zeer beperkt.

Dat veranderde toen enkele strenge winters veel grotere aantallen ganzen naar Vlaanderen brachten. Geleidelijk nam ook het aantal ganzen in zachtere winters toe. Vooral in de jaren 1990 ging het snel en ontstonden ook een aantal nieuwe overwinteringsgebieden. Jaarlijkse fluctuaties werden in tegenstelling tot vroeger nauwelijks bepaald door koudeperiodes. Het totaal aantal wilde ganzen in Vlaanderen steeg de voorbije twintig jaar van ca 30.000 naar meer dan 70.000 (met een absoluut maximum van ruim 106.000 in januari 2006).

Doordat ook de verblijfsduur toenam (o.a. Kuijken et al., 2005), kende het aantal gansdagen in dezelfde periode zelfs bijna

Fig.2. Seizoenaal verloop van de aantallen Kolganzen, Kleine rietganzen en Grauwe ganzen in Vlaanderen (gemiddelde aantallen winters 1997/98 – 2007/08).

■ Kolgans
■ Kleine rietgans
■ Grauwe gans

een verviervoudiging (fig. 3). De laatste acht winters is een zekere stagnatie van aantallen en vogeldagen merkbaar.

De globaal positieve trend doet zich voor bij alle ganzensoorten (tabel 1). Het aantal Kleine rietganzen steeg in de jaren 1990 van ongeveer 10.000 naar meer dan 35.000, maar lijkt zich sinds 1998/99 te stabiliseren. Het aantal gansdagen kende een stijging tot in 2001/02, gevolgd door een lichte afname.

Bij Kolgans stelden we meer dan een verdubbeling van de aantallen vast: van minder dan 20.000 in het begin van de jaren 1990 tot boven de 40.000 in recente winters. Aanvullende gegevens buiten de midmaandelijkse tellingen suggereren dat dit sporadisch kan oplopen tot meer dan 50.000, vooral tijdens strenge vorstperiodes.

De sterkste toename komt op naam van de Grauwe gans. Begin jaren 1990 bedroeg de Vlaamse winterpopulatie naar schatting maximaal 3000-4000 ex., terwijl in 2002 voor het eerst de 20.000 overschreden werd. Daarna kwam er een kentering en namen de aantallen weer enigszins af. Die trend kan gedeeltelijk toegeschreven worden aan de afname van belangrijke broedpopulaties, vooral als gevolg van populatieregulerende maatregelen (afschot, beperken broedsucces) en een toegenomen predatie door vossen.

Ondanks de soms sterk fluctuerende aantallen van jaar tot jaar is ook bij de Toendrarietgans een toename merkbaar. Concentraties van enkele duizenden exemplaren blijven evenwel een zeldzaamheid. Brandganzen waren tot voor kort niet zo talrijk als wintergast in Vlaanderen. Meestal ging het om niet meer dan enkele

		1990/91-1999/00			2000/01-2008/09		
		Vlaanderen	Populatie	% Vlaanderen	Vlaanderen	Populatie	% Vlaanderen
Toendrarietgans	<i>Anser fabalis rossicus</i>	462	300.000	0,2	1589	600.000	0,3
Kleine rietgans	<i>Anser brachyrhynchus</i>	20.606	34.000	60,6	33.680	42.000	80,2
Kolgans	<i>Anser albifrons</i>	24.414	600.000	4,1	42.229	1.000.000	4,2
Grauwe gans	<i>Anser anser</i>	6647	200.000	3,3	16.373	500.000	3,3
Brandgans	<i>Branta leucopsis</i>	244	176.000	0,1	1941	420.000	0,5
Canadese gans	<i>Branta canadensis</i>	3586	-	-	7538	-	-
Nijlgans	<i>Alopochen aegyptiacus</i>	327	-	-	2317	-	-

Tabel 1. Gemiddelde wintermaxima van ganzensoorten in de laatste twee decennia, in relatie tot de totale populatiegrootte. De populatieschattingen voor beide perioden zijn ontleend aan respectievelijk Wetlands International (1997) en (2006). Bij Canadese gans, Nijlgans en een deel van de Brandganzen gaat het om verwilderde populaties. Soorten met aantallen onder 100 exemplaren werden niet opgenomen.

tientallen exemplaren, oplopend tot meerdere honderden in strenge winters. De recente toename tot ca 3000 overwinteraars kan in belangrijke mate worden toegeschreven aan de opkomst en uitbreiding van lokale verwilderde populaties en de sterk toegenomen broedpopulatie in Zeeland.

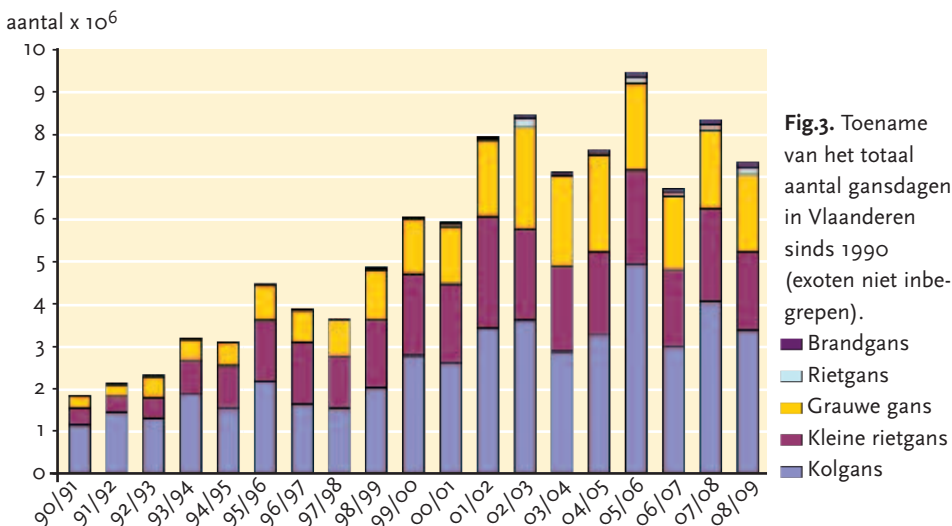
Naast Brandganzen zijn er nog een aantal exotische en/of verwilderde ganzensoorten die zich in Vlaanderen succesvol voortplanten. Hun aantal (exclusief Brandganzen) wordt momenteel geschat op minstens 15.000 exemplaren. Soortspecifieke, gebiedsdekkende tellingen in het kader van het project 'Honker' wijzen op een toename van 2700 Canadese ganzen in 1997 tot meer dan 9000 in 2004 en 2007 (Anselin & Devos, 2005). Nijlgans (*Alopochen aegyptiacus*) is zeer succesvol, andere exotische soorten zoals Indische gans (*Anser indicus*) en Magelhaengans (*Cloephaga picta*) vooralsnog veel minder.

Kleine verschuivingen, grote gevolgen?

De positieve ontwikkelingen in Vlaanderen gebeurden ongetwijfeld in belangrijke mate onder impuls van de steeds maar toenemende populaties in Noordwest-Europa. Koffijberg et al. (dit nummer) geven een goed overzicht van de verschillende factoren die daarbij een sleutelrol hebben gespeeld: een toegenomen bescherming, een verminderde jachtdruk en een grotere beschikbaarheid van kwaliteitsvol voedsel (productieve graslanden), mogelijk in combinatie met ongunstige omstandigheden in andere delen van het verspreidingsareaal. Het is opvallend hoe de groei van de aantallen in Vlaanderen bij heel wat ganzensoorten parallel verloopt met de populatieontwikkeling op internationaal niveau (o.a. tabel 1).

De Kleine rietgans is hierop een uitzondering. Het aandeel van de Spitsbergenpopulatie dat in Vlaanderen een deel van de winter doorbrengt, steeg van minder dan 40% in 1990 tot bijna 90% omstreeks 2000. De aantrekkelijkheid van dit meest zuidelijk gelegen overwinteringsgebied wordt wellicht in belangrijke mate bepaald door het overwegend milde winterweer, de aanwezigheid van een voldoende oppervlakte aan permanente, laaggelegen graslanden én een relatief lage verstoringsgraad (o.a. door aanzienlijke beperkingen van de jacht) (Kuijken et al., 2005). De laatste jaren is echter de omgekeerde beweging aan de gang. Door een stabilisatie of zelfs lichte afname van de aantallen in Vlaanderen en een verdere groei van de Spitsbergenpopulatie (tot ruim 60.000) is het Vlaamse aandeel recent afgenomen tot ca 50%.

Hier kunnen twee mogelijke oorzaken aangehaald worden. Het zou een aanwijzing

kunnen zijn dat de maximale draagkracht van het huidige verspreidingsgebied in de Oostkustpolders is bereikt, hoewel de relatief lage gemiddelde begrazingsdruk deze hypothese niet ondersteunt. Even leek het er op dat de westelijke kustpolders zouden gekoloniseerd worden, maar dit is achterwege gebleven. Een andere reden is wellicht dat de lange reeks zachte winters sinds het midden van de jaren 1990 het voor de Kleine rietgans aantrekkelijker maakt om dicht bij de broedgebieden (Nederland, Denemarken) te overwinteren. Hiermee worden de gevolgen van het veranderende klimaat mogelijk nu al zichtbaar. Klimaatwijzigingen zouden in de toekomst wel eens grote gevolgen kunnen hebben op de aanwezigheid van (arctische) ganzen in Vlaanderen. Het volstaat om een blik te werpen op de Europese verspreidingskaarten van soorten als Kolgans en Kleine rietgans om te zien dat Vlaanderen letterlijk een 'randgeval' is. Kleine verschuivingen in noordelijke richting kunnen bijgevolg reeds een grote impact hebben op de ganzenaantallen op de Vlaamse pleisterplaatsen.

Literatuur

Anselin, A. & K. Devos, 2005. Wintertellingen van verwilderde ganzen in Vlaanderen, met bijzondere aandacht voor de Canadese Gans *Branta canadensis*. *Natuur.oriolus* 71: 90-102.
Devos, K., E. Kuijken, C. Verscheure, P. Meire, L. Benoy, W. De Smet & J. Gabriëls, 2005. Overwinterende wilde ganzen in Vlaanderen, 1990/91 – 2003/04. *Natuur.oriolus* 71: 4-20.
Kuijken, E., C. Verscheure & P. Meire, 2005. Ganzen in de Oostkustpolders: 45 jaar evolutie

De historisch permanente graslanden in de polders rond Damme vormen – vijftig jaar na de ontdekking van de eerste groepen overwinterende ganzen – nog steeds een belangrijke pleisterplaats voor Kolganszen (*Anser albifrons*) en Kleine rietganszen (*Anser brachyrhynchus*).

De voorbije decennia hebben beide soorten hun verspreidingsareaal in de Oostkustpolders sterk uitgebreid (foto: Vildaphoto/ Yves Adams).

van aantallen en verspreiding. *Natuur.oriolus* 71 (bijlage): 21-42.

Kuijken, E. & C. Verscheure, 2008. Greater White-fronted Geese *Anser albifrons* and Pink-footed Geese *Anser brachyrhynchus* wintering in Belgium: observations on interspecific relations. *Vogelwelt* 129: 185-190.

Summary

Numbers and trends of wintering geese in Flanders

During the last 50 years Flanders has become increasingly important as a wintering area for wild geese, mainly White-fronted geese and Pink-footed geese (with up to 80% and more of the Spitsbergen population; nowadays diminished to 50% or less). The distribution area of wild geese in Flanders is mainly limited to the polder areas along the coast and river Scheldt and floodplains along IJzer and Maas. The 'Oostkustpolders' are by some distance the most important goose area and account for an average of 63% of the total number of 'goosedays' in Flanders.

Especially since the beginning of the 1990s, there has been a clear increase in the number of geese, but since 2001/02 this trend seems to have stabilised. The total number of goosedays in Flanders has increased approximately fourfold since 1990. All goose species show the same increasing trend. The greatest increase is to be found in the Greylag goose.

Often situated at the southern border of the European winter range of several species, Flemish wintering areas could experience a strong impact of distribution shifts as a result of climate change.

Dankwoord

Hierbij danken we de vele tellers – meestal vrijwilligers – die vaak al vele jaren hebben geholpen bij het uitvoeren van de tellingen. Een bijzonder woord van waardering is voor de mensen die een belangrijke coördinerende rol vervullen bij gantentellingen op regionaal niveau: Christine Verscheure, Walter De Smet, Ludo Benoy en Jan Gabriëls. Het netwerk van vrijwilligers in Vlaanderen wordt in toeneemende mate ondersteund door Natuurpunt.studie.

K. Devos
Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Kliniekstraat 25
B-1070 Brussel
koen.devos@inbo.be

Prof.dr. E. Kuijken
Universiteit Gent, vakgroep Biologie
Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (Brussel)
Privé: Lindeveld 4
B-8730 Beernem
eckhart.kuijken@scarlet.be